SOCIOLOGIJA - SOCIALNO DELO: (IN)KOMPATIBILNOST ?

Srečo Dragoš

Predvsem preko tistega, kar je sociologiji in socialnemu delu skupno, se lahko (u)vidijo njune različnosti. Skupen je sociologiji in socialnemu delu že vzrok njunega nastanka, ki je v naslednjem:

1. soočenje z družbeno krizo, ki jo je bilo treba pojasniti in iz katere je bilo treba najti izhod na način, ki je bil drugačen od vseh prejšnjih;

2. odvisnost od drugih znanosti, predvsem v spoznavno-teoretičnem smislu (epistemološki vidik).

Ad 1. Zato sta se sociologija in socialno delo kot samostojni družboslovni področji pojavili relativno pozno, bili na začetku precej apologetski, njune temeljne teoretične kategorije, v kolikor so bile izoblikovane, so se zaradi svoje spekulativnosti morale hitro spreminjati, kot so se spreminjale tudi razmere, ki naj bi se s temi kategorijami razložile.

Če pogledamo nastanek sociologije, vidimo, da je to pravzaprav odgovor meščanske družbe na lastno krizo (sredina 19. stoletja). Razvoj kapitalističnega blagostanja je namreč zelo hitro pokazal, da je to za precejšen del družbe propadanje, za celotno družbo pa nestabilnost. Od tod paradoks, da je potreba evforične akumulacje kapitala sama sprožila potrebo po racionalistični akumulaciji znanja, ki bi dalo čimbolj natančne odgovore za nadaljnji razvoj. Tako je nastala sociologija. Podobno je tudi s socialnim delom. Individualna pomoč, temelječa na ljubezni do bližnjega ali pa na preračunljivosti do samega sebe, naenkrat ni več zadostovala kot blažilec kriz; treba je bilo izoblikovati družbeno organiziran pristop k nudenju pomoči, ki ne bo več temeljil zgolj na osebnih motivih in občutkih, pač pa na racionalni, sistemsko organizirani dejavnosti, ki naj bi ustvarila družbene pogoje, v katerih bo pomoč ljudem spet lahko učinkovita. Tudi tu gre verjetno za podoben paradoks: etični pristop protestantizma (zlasti glede materialnega bogastva, ki zdaj ni več cilj, ampak sredstvo odrešitve za tistega, ki ga ima) je bil pomemben faktor razvoja kapitalizma (M. Weber), in prav tako pomemben motiv za dobrodelnost kot tudi ustrezen okvir za začetek strokovnega socialnega dela, ki naj bi razreševalo prav tisto, kar je kapitalizem povzročil, a ni mogel sam po sebi razrešiti. (Prve šole za socialno delo so nastale

v okviru dejavnosti protestantske cerkve).

Ad 2. Pri sociologiji in socialnem delu gre za podobno genezo glede svojega nastanka in potreb, iz katerih sta se rodili in glede vprašanj, na katera naj bi odgovarjali. (Seveda je pri socialnem delu glede na sociologijo polstoletni časovni zamik , ki je verjetno razložljiv predvsem z njunim interesnim področjem in mestom socialnega dela v "klasifikaciji" družboslovnih ved.) In zdaj poglejmo razlike med sociologijo in socialnim delom. Sociologija, ki naj bi bila splošna teoretična znanost o družbi, je vendarle morala počakati na formiranje drugih znanosti, ki so bolj enostavne ("čiste", ki niso "sestavljene" iz več znanosti). Tako se je najprej osamosvojila matematika; pa astronomija, ki se je morala prej otresti astrologije; fizika, ki se je vzpostavila šele z mehaniko; kemija, ki je morala prej opraviti z alkemijo; biologija, ki je postala eksaktna šele z Darwinom; zgodovina, ki se je morala otresti mistike itd. Vse te znanosti, ko se očistijo neznanstvenih pristopov, kulminirajo v 19. stol. v takšen spoznavnoteoretični potencial, da se kot samostojni vedi končno lahko pojavita tudi psihologija in sociologija. Sociologija se je lahko naslonila predvsem na že razvito zgodovino, svojo empiričnost pa razvila zlasti iz eksperimentalne ter klinične psihologije, torej na podoben način, kot je psihologija v istem času nastala s tem, ko je v mnogočem izhajala iz biologije (fiziologije in nevrologije).

- Sociologija (kot najsplošnejša veda o globalni družbi) je torej lahko nastala le tako, da je črpala iz drugih ved. Prav to je tudi eden od pogojev njene eksaktnosti in eden od razlogov, da se je pojavila šele tako pozno, saj so morale biti druge znanosti že razvite.

- Če rečemo, da je sociologija najsplošnejša znanost o družbi, kot taka pa hkati sestavljena veda, potem to glede na druge družboslovne vede pomeni, da ima sociologija za centralno (splošnoteoretično) preokupacijo tisto, kar ostaja pri drugih vedah na obrobju. (Ekonomija ali pravo npr. proučujeta družbo zgolj z ekonomskega oziroma pravnega vidika in čeprav ne moreta ignorirati socioloških aspektov svojega področja proučevanja, sociološki problemi kljub temu niso središče njunega zanimanja.)

To je značilno tudi za socialno delo, ki je (prav tako kot sociologija) <u>sestavljena</u> veda in se je takšna lahko pojavila šele takrat, ko so bile povsem vzpostavljene druge vede (zlasti sociologija, psihologija). Med socialnim delom in sociologijo pa je pomembna razlika, po kateri jima v "klasifikaciji" družboslovnih ved pripada povsem različen položaj. Od tod izvira tudi dobršen del travm tako sociologije kot socialnega dela, ki imajo sicer isti imenovalec, a različen predznak. Gre namreč za to, da sociologija preneha

biti splošna teoretična veda o družbi takrat, ko preveč zanemari:

a) družbo v njeni splošnosti oziroma globalno strukturo ali pa

b) konkretne strukturne dimenzije, v katerih je sploh lahko razvidno neposredno družbeno izkustvo skupin in posameznikov.

To sta dva za sociologijo uničujoča ekstrema, saj oba onemogočata temeljno nalogo sociologije, ki bi jo najkrajše lahko označili (s *Supekovimi* besedami) "raziskovati razvoj človekovih potreb v primerjavi z razvojem same družbene organizacije". Celoten razvoj sociologije je pravzaprav poskus izogibanja tema dvema ekstremoma, saj sociologija stagnira takrat, ko se izgublja v abstraktnih teorijah (ekstrem *a)*, ali pa, ko njeno parcialno izkustvo ne omogoča novega družbenega izkustva na splošni ravni (ekstrem *b*). Sociologija se je v bistvu začela tako, da je štartala povsem iz prvega ekstrema (kot splošna "znanost" o globalni družbi), po eni strani se je namreč zavedala svoje naloge, da naj bi pojasnjevala družbo na obči ravni, vendar je bila temu še nedorasla. Socialno delo pa se je začelo ukvarjati predvsem s posameznikom; že takrat se je namreč zavedalo svojega strokovnega poslanstva (pomoč ljudem), čeprav mu še ni (bilo) doraslo. Tipičen "sociološki" poskus izoblikovati čimbolj splošno in eksaktno teorijo o družbi je naredil že sto let pred sociološko stroko duhovnik *George Berkeley*, ki se je skliceval na Newtonove zakone mehanike in potegnil analogijo med družbenim instinktom in silo gravitacije v fizičnem svetu: kot se dve masi privlačita tem bolj, čim bližje sta si, tako se posamezniki privlačijo, čim bolj so si podobni. Sodelovanje je zato centripetalna sila v družbi, človekova sebičnost in individualizem pa centrifugalna sila. Zato je obstoj družbe dosežen takrat, ko je centrifugalna sila šibkejša od centripetalne. Eden od najprodornejših sodobnih jugoslovanskih sociologov *Vjeran Katunarić* razlaga buržoazno družbo prav tako na abstraktni ravni in z analogijo iz fizike: zanj je meščanska družba "institucionalno razpadanje vseh medsebojnih vezi med ljudmi, razen ekonomskih, sistem izoliranja in medsebojega oddaljevanja... Ta proces je sličen teoriji 'velikega treska' v fiziki, s katero se pojasnjuje širjenje vesolja ob hkratnem oddaljevanju med planeti, sistemi in galaksijami."[1]

Ce se sociologija iz tega vesoljskega nivoja ne bi spustila na zemljo, bi ostala v tistem prvem ekstremu (*a)*, in

---

[1] Vjeran Katunarić, Ženski eros i civilizacija smrti, Naprijed, Beograd 1984, str. 33

sicer ne glede na to, če so takšne obče teorije družbe metafizično zgrešene (kot *Berekeleyeva)*) ali pa empirično pravilne *(Katunarićeva)*. In enako je s socialnim delom: če v svojem interesu za posameznikovo ravnanje in njegovo konkretno družbeno okolje izpusti iz svojega strokovnega horizonta posluh za splošne razmere (socialne, normativne, ideološke), ki pogojujejo to konkretno (a)socialnost posameznika, potem socialno delo ne more biti nič drugega kot parapsihiatrija, parapsihologija, parapedagogika... ali pa (v najboljšem primeru) tehnologija dobrodelnosti. Socialno delo je torej podobno sociologiji (bolje: z njo stično) tam, kjer se mora zanimati za kvaliteto odnosov, porazdelitev moči, dobrin, ugleda, skratka za družbene možnosti obstoja in funkcioniranja posameznika v konglomeratu socialnih interakcij; hkrati pa je bistveno drugačno od sociologije zato, ker je predmet socialnega dela še vedno posameznik, ne pa družbene strukture. Socialno delo se ukvarja sicer s skupinami in s skupnostjo (lokalno, širšo), a vselej z namenom, da uvidi položaj posameznika in mu omogoča (po)moč[2] za lastno funkcioniranje - za razliko od sociologije, ki se razen z družbo v globalu ukvarja prav tako z njenimi strukturnimi deli (institucije, posamezne skupnosti, skupine, posamezniki), in sicer z namenom, da odkrije zakonitosti razvoja teh družbenih struktur in celotnih sistemov, ter omogoča optimalno reguliranje družbenega razvoja po posameznih sektorjih (ekonomiji, pravu, socialni politiki itd.). To lahko poenostavljeno prikažemo s shemo (glej shemo na naslednji strani).

Sociologija se torej usmerja, če hoče biti teoretična znanost o globalni družbi, predvsem na medsebojne odnose posameznih (dez)organiziranih delov družbenega sistema, torej na njegovo strukturo oziroma dinamiko družbenih interakcij strukturnih delov sistema. Socialno delo pa se (kot praktična veda) usmerja na interakcijo posameznika z njegovim družbenim okoljem oziroma s posledicami in vzroki "kratkih stikov", ki na tej relaciji nastajajo. Samostojnost in povezanost sta namreč dva osnovna pojma, ki postajata vse bolj aktualna, zlasti v sociologiji in socialnem delu. Ko samostojnost postane v socialnem smislu problem, ga skušamo reševati s povezanostjo, kot je tudi povezanost lahko problem, če uničuje samostojnost. Tisto, kar problematizira tako samo-

---

[2]Problem posameznikov, skupin, celotnih skupnosti se mi z vidika socialnega dela vselej kaže kot problem njihove moči, potrebne za optimalizacijo njihovih socialnih interakcij. V tem smislu mi je sintagma "socialno delo = veda o pomoči ljudem" čisto simpatična. Klasična karitativnost npr. je postala problematična takrat, ko je ljudem, ki naj bi jim bila namenjena, njihovo moč zmanjševala (odvisnost), ne pa povečala.

stojnost kot povezanost, je namreč vprašanje obstoja (in participacije) ter odvisnosti - tu pa ima svoje mesto tako sociologija kot socialno delo, pač odvisno od tega, kaj to pomeni za funkcioniranje družbe ter njenih delov (sociološki pristop) ali pa za funkcioniranje posameznika in tistih, ki sestavljajo njegovo neposredno okolje (socialni pristop).

ZNAČILNOST	V E D A	
	socialno delo	**sociologija**
interesno izhodišče	POSAMEZNIK (skupina, lokalna skupnost)	GLOBALNI DRUŽBENI SISTEM (skupnosti, skupine, posamezniki kot strukturni deli sistema)
namen	optimalna INTEGRACIJA POSAMEZNIKA (skupin, lokalnih skupnosti) v neposredno družbeno okolje	optimalno FUNKCIONIRANJE SISTEMSKIH DELOV in družbe kot celote
predmet	življenjska situacija človeka, ki mu otežuje zadovoljevanje njegovih potreb in opravljanje vlog	"socialna realnost, vzeta v vseh stopnjah" (Gurvitch) "socialni procesi in socialne oblike" (Wiese)
delovanje na družbeno realnost	nudenje POMOCI (socialne, osebne)	VZROČNO POJASNJEVANJE DRUŽBENIH POJAVOV (sociologija mora "socialni postopek smiselno dojeti in ga s tem vzročno pojasniti v njegovem toku in njegovem delovanju", Weber

Zgornja shema (ilustracija shematskega odnosa med socialnim delom in sociologijo) temelji na predpostavki, da je družbena realnost nekaj, kar ni ulovljivo zgolj s pristopom obče teoretične sociološke spekulacije ali pa zgolj z aplikativno pragmatičnim socialnim delom. V teh dveh ekstremih bi se stroki spet znašli takrat, ko bi na realnost gledali tako, kot je bilo to značilno za sociologijo v začetku njenega razvoja ali pa za socialno delo v njegovi predstrokovni praksi. Ne družbe (v njenem občestrokovnem

smislu) ne posameznika namreč ni mogoče brez ostanka izvesti enega iz drugega. Od bistva družbe se namreč odmaknemo, če jo skušamo izvesti iz nekih notranjih psihičnih pojavov, ki jih nosijo posamezniki v svojih interakcijah z okoljem. (To stališče je npr. ekstremno razvil *Gabriel Tarde*; po njegovem naj bi sociologija postala "inter-psihologija".) Prav tako pa zgrešimo, če posameznika razumemo zgolj kot funkcionalni privesek družbe, ki je dejaven v prostorskem in vsebinskem smislu zgolj na način, ki mu ga določa sistem (*Parsons, Merton*). Obe totaliteti, družba in posameznik, živita le, če je možen svoboden razvoj vsake od njiju, kar pomeni, da prevlada ene nad drugo nujno pelje v zastranitev obeh - od tod asocialnost kot najsplošnejša oznaka takih procesov. Vojin Milić poudarja, ko piše o sociološkem pristopu k stvarnosti, da se moramo zavedati naslednjih dveh osnovnih faktorjev:

1. da vsebujejo posamezni strukturni deli družbe vse družbene dimenzije (gospodarsko osnovo, posebno organizacijo, posebno kulturo) in lahko postanejo samostojni nosilci družbene akcije;

2. da so posebne družbene dejavnosti zgrajene na specifičnih determinizmih, ki jih globalna družba mora upoštevati pri realizaciji določenih ciljev, kar pomeni, da ti ožji strukturni deli terjajo relativno samostojnost (ne glede na to, ali jo upoštevamo, priznavamo, dopuščamo ali pa ne.)

Seveda je za vse to potreben sociološki napor, saj je za razliko od takega pristopa "mnogo lažje potrditi neke osnovne karakteristike družbenega sistema pa iz njega deducirati vse ostalo. Toda to je provizoričen in znanstveno neploden postopek, ker družba, posebno sodobna, ni abstraktna totaliteta..."[3]

Stališče, da posamezni deli družbene strukture lahko postanejo celo povsem samostojni nosilci družbene akcije, ker imajo lastne, samosvoje razvojne determinante in zato niso le izvedene funkcije globalnega sistema, postavlja pred sociologijo zahtevo, da ne ostaja samo na globalni ravni, pač pa se mora v analitičnem razčlenjevanju približati mnogoterim konkretnim strukturam, med katerimi je mišljen tudi posameznik. Dejstvo, da sociologija mora upoštevati tudi človeka v njegovi antropološki dimenziji, je pri nas poudaril R. Supek že leta 1961, ali pa tudi *V. Milić* z vprašanjem: "Ali se lahko, na primer, dobi popolna slika o družbenih pogojih, v kakršnih je nastajala neka umetnost ali znanost, brez siste-

[3]Vojin Milić, Sociološki metod, Nolit, Beograd 1965, str. 170

matskega biografskega proučevanja ljudi, ki so jo ustvarjali?" (op. cit., str. 171)

Takšen "sistematsko biografski pristop" je nepogrešljiv tudi pri socialnem delu in ga zasledimo že v njegovih strokovnih začetkih. Prav v socialni diagnozi na primer gre za takšno početje, ki sicer še ni raziskovanje, je pa hkrati v nekem smislu tudi več od tega: "V odnosu do procesa dajanja pomoči stranki (socialna diagnoza) preseže domet raziskovanja" (*M. Milovanović*). Torej se tudi v tej točki sociologija in socialno delo približujeta, v kolikor se osredotočata na posameznika, čeprav seveda vsaka z drugačnega izhodišča in z drugačnim namenom (gl. prejšnjo shemo). Ob tem namen sociologije še vedno obstaja predvsem v razkritju možnosti optimalnega funkcioniranja sistemskih delov ter celotnega sistema - in hkrati v omogočanju takega funkcioniranja predvsem preko nosilcev družbene moči (v politiki, ekonomiji, planiranju...). Namen socialnega dela pa je pomoč ljudem pri njihovi optimalni integraciji v neposredno življenjsko okolje, pri čemer je analitična intencija socialnega dela (za razliko od sociologije) vselej podrejena temu namenu, torej konkretni pomoči. Prav v tem vidim centralno ločnico med sociologijo kot splošno vedo o družbi in socialnim delom kot aplikativno vedo.

S tem ko za izhodišče socialnega dela postavljamo človeka, je mišljeno pravzaprav zadovoljevanje njegovih potreb, ki so vselej pomanjkanje (nečesa) oziroma težnja po zadovoljitvi tega pomanjkanja. Ta potreba, tisto (po)manjkanje, ki ga je treba odpraviti, lahko nastane v človeku samem (biološke potrebe) ali pa med njim in okolico (socialne potrebe). Ko rečemo, da se socialno delo usmerja na socialne potrebe posameznika, mislimo s tem na tri aspekte[4]:

1. kaj se dogaja v psihičnem življenju posameznika (psihološki vidik)
2. kaj se dogaja med posameznikom in njegovim okoljem (socialni vidik),
3. kaj se dogaja v ožjem in širšem okolju, ki je za posameznika življenjsko pomembno (sociološki vidik).

Tu je še bolj vidna specifičnost socialnega dela, katerega namen je, kot rečeno, integracija posamezika v njegovo neposredno okolje (točka 2) - in prav zaradi tega je zelo pomemben tudi psihološki in sociološki vidik. Zato se zdi, da je nemogoče najti tisto črto ločnico, ki bi ločevala

---

[4]Gl. Milorad Milovanović, Metodika individualnog i grupnog socijalnog rada. Viša škola za socialne radnike, Beograd 1981, str. 29.

socialno delo (glede na njegov predmet) od drugih strok, ki bi torej razkrila področje, na katerem bi bilo končno lahko socialno delo "avtonomno", ker ne bi potrebovalo več ne sociologije ne psihologije. Avtonomnost stroke (tako socialnega dela kot sociologije) je zato treba razumeti v drugačnem smislu, in sicer kot takšno samostojnost, ki je možna le s povezanostjo z drugimi strokami, kar je šele pogoj specifičnosti vsake od njih. Tudi tu sta osamosvajanje in integracija možna šele oba skupaj, saj nista nekaj nasprotnega (izključujočega), podobno kot to velja v vsakdanjih socialnih odnosih. Prav to, kar velja za socialno delo, velja tudi za sociologijo; to je lepo razvidno npr. iz *Berger-Luckmannove* knjige Družbena konstrukcija realnosti. V njej je že iz samih naslovov poglavij razvidno, kako sodobna sociologija čuti potrebo po sestopu iz občega v posebno in zlasti posamično, kjer se v središče interesa postavlja individuum in njegova percepcija, od česar je tudi odvisna družbena konstrukcija realnosti. Naslovi, kot so Realnost vsakdanjega življenja, Organizem in aktivnost, Vloge, Pojmovni mehanizmi za vzdrževanje sveta, Internalizacija realnosti, Internalizacija in družbena struktura, kažejo na teoretski sestop v tista področja, ki so po klišejskih predstavah običajno primat psihologije ali socialnega dela. Kljub temu pa knjiga prav zaradi takega pristopa predstavlja zgledno sociološko pisanje... Očitno torej pri takih postopkih ne gre za poseganje v sosednji vrt, pač pa za soočenje z družbeno realnostjo na tistem mestu, kjer je stičišče različnih strok, ki se z njo ukvarjajo.

V omenjeni Družbeni konstrukciji realnosti se eno od poglavij začne z mislijo, ki pravi:

> "Realnost vsakdanjega življenja delim z drugimi, toda vprašanje je, kako te druge doživljam v vsakdanjem življenju."

Prav to velja še posebej za odnos socialnega dela do drugih strok v tem trenutku.